

Honoré de Balzac
ČAROBNA KOŽA

prevedla Špela Žakelj

1. poglavje

Talisman

Konec lanskega oktobra je neki mladenič vkorakal v Kraljevo palačo v času, ko so se odprle igralnice, seveda v skladu z zakonom, ki obvladuje to precej upravljivo strast. Ne da bi se neznani mladeč preveč obotavljal, se je povzpel po stopnišču do kvartopirske beznice številka šestintrideset.

»Gospod, vas lahko prosim za klobuk?« je jeknil jedrnat in čemerren glas bledega malega starca, sključenega v senci za zaslonom, ki se je nenadoma vzravnal in se strumno postavil pred ubogega moža.

Ko pridete v igralnico, vas zakon začne obirati do kosti. Kako svetopisemska in čudežna je ta prispodoba! Ali ni to bolj način, kako skleniti peklensko pogodbo s samim seboj, ko daste kdo ve kakšno zaobljubo? Je to zato, da obdržite spoštovanja vredno držo pred tistimi, ki bodo dobili vaš denar? Ali je to zato, ker policija, ki preži v vseh družabnih kloakah in hoče vedeti ime vašega klobučarja, ali pa kar vaše ime, če ste ga zapisali na podlogo? Ali pa je to navsezadnje zato, da vam izmerijo obseg glave in vodijo poučno statistiko o možganski sposobnosti igralcev? O tem uprava zagriženo molči. Toda dobro se zavedajte, da vam, že ko naredite korak proti zeleni igralni mizi, klobuk ne pripada več nič bolj, kot vi ne pripadate samemu sebi: v igri ste vi, vaše bogastvo, vaš klobuk, vaša palica in vaš plašč. Ob odhodu vam bo to dokazala IGRA s strašljivim epigramom, ki pravi, da vam je še vedno nekaj ostalo, ko dobite garderobo nazaj. Če imate novo pokrivalo, boste na lastne stroške spoznali, da si morate nadeti igralsko opravo. Začudenje, ki ga je izrazil tujec, ko je dobil listek s številko v zameno za klobuk, katerega robovi so bili na srečo že rahlo upognjeni, v dovoljšni meri kaže, da gre za še vedno nedolžno dušo. Mali starček, ki je

nedvomno že v mladosti začel gniti v brbotajočih užitkih igralskega življenja, mu je namenil medel pogled brez kančka topline, v katerem bi kak filozof videl bolnišnično bedo, tavanje propadlih ljudi, zapisnik o množici zadušencev, neprestano prisiljeno delo, izgon v Oaxaco. Ta mož, čigar podolgovati blede obraz so hranile samo še Darcetove sluzaste juhe, je predstavljal zbledelo podobo usahle strasti na samem koncu. V njegovih gubah je bila sled starih muk, saj je najbrž svoj uborni zaslužek zaigral že na dan, ko ga je dobil. Podobno kot kljuseta, na katera udarci z bičem nimajo več učinka, tudi on ni ob ničemer več vztrepetal; gluho ječanje igralcev, ki so odhajali brez prebite pare, ter njihovo nemo preklinjanje in otopeli pogledi so ga vedno puščali brezbržnega. Bil je utelešenje Igre. Če bi mladec opazoval tega žalostnega Kerberja, bi si morda rekel: »V tem srcu je samo še kartanje!« Neznanec pa ni prisluhnil temu gorečemu nasvetu, ki ga je nedvomno ponujala sama božja previdnost, ko je prinesla odpor pred vrata vseh slabih krajev; odločno je zakorakal v dvorano, kjer je zvok zlata zaslepljujoče očarljivo deloval na popolno pohlepno čutov. Tega mladca je sem verjetno prignal naslednji najbolj logičen od vseh zgovornih stavkov J.-J. Rousseauja, kar je po mojem mnenju žalostno: *Da, dopuščam, da človek karta; ampak šele takrat, ko med seboj in smrtjo vidi samo še svoj zadnji novčič.*

Zvečer je v igralnicah samo vulgarna poezija, toda njen učinek je zagotovljen v enaki meri kot v krvavi tragediji. Sobe so polne opazovalcev in igralcev, obubožanih starcev, ki postopajo tod naokrog, da bi se ogreli, razburjenih obrazov, orgij, ki so se začele z vinom in se prav lahko končajo v Seni; tu prevladuje strast, toda preveliko število udeležencev vam preprečuje, da bi se soočili z demonom igre. Večer je prava sestavljanica koščkov, kjer vsa čreda bleja in vsako glasbilo iz orkestra igra po svoje. Tu boste videli veliko častnih ljudi, ki pridejo iskat razvedrilo in plačujejo zanj, kot bi pla-

čevali za užitek v gledališki predstavi ali dobri jedi ali pa kot da bi se za tri mesece umaknili v podstrešnico, kjer bi si kupili bridko kesanje. Toda ali sploh razmete, koliko norosti in moči mora biti v duši človeka, ki čaka na odprtje kvartopirske beznice? Med jutranjim in večernim igralcem je razlika, ki ločuje brezbriznega moža od ljubimca, ki medli pod oknom svoje izbranke. Samo zjutraj se otipljiva strast in potreba izkažeta v pravi strašljivi luči. V tem trenutku lahko občudujete pravega igralca, igralca, ki ni jedel, spal, živel, mislil, saj se je ves ta čas neusmiljeno bičal z lastnim bičem; tako silno trpi, ker ga trese pohlep, da bi še enkrat zaigral *trente et quarante*. Ob tej prekleti uri boste srečali oči, katerih umirjenost vas bo prestrašila, obraze, ki vas bodo začarali, poglede, ki bodo dvigali in požirali karte. Igralnice so sublimne samo ob odprtju. Če ima Španija bikoborbe in je imel Rim gladiatorske boje, se Pariz ponaša s Kraljevo palačo, kjer vznemirljive rulete nudijo užitek ob pogledu na prelivanje rek krvi, ne da bi tvegali, da bi vam zdrsnilo na parterju. Poskusite bežno preleteti to areno, vstopite ... Kakšna razgallenost! Stene, prekrite s tapetami, mastnimi vse do višine, ki jo dosežejo ljudje, ne ponujajo niti ene same slike, ki bi lahko osvežila dušo; tu ni niti žebnja, ki bi olajšal samomor. Parket je izrabljen in umazan. Preprostost iz slame pletenih stolov, nagnetenih okrog igralnih miz, zguljenih od zlata, razglaša nenavadno brezbriznost do luksuza pri teh ljudeh, ki se prihajajo pogubljat sem zaradi bogastva in blišča. To človeško protislovje se razkriva povsod, kjer se duša burno odziva sama nase. Zaljubljenec si želi odeti ljubico v svilo, jo obleči v mehko tkanino z vzhoda in večino časa si jo lasti na ležišču. Ambicioznež sanja o moči, a se obenem ponižuje v blatu servilnosti. Prodajalec vegetira v vlažni in nezdravi trgovini, obenem pa gradi velik hotel, iz katerega bo njegov sin, nesojeni dedič, izgnan, ker bodo drugi dediči izpodbijali oporoko. Ali konec koncev sploh obstaja kaj bolj odbijajočega, kot je hiša užitkov? Odgovor je

preprost! Človek, ki je vedno v nasprotju s samim seboj, ki vara svoje upe s trenutnimi težavami, svoje težave pa s prihodnostjo, ki mu ne pripada, vsa svoja dejanja zapečati z nedoslednostjo in šibkostjo. Tu je popolna samo nesreča. V trenutku, ko je mladec vstopil v dvorano, je bilo tam že nekaj igralcev. Trije starci s plešastimi glavami so brezbrizno sedeli okrog zelene igralne mize; njihovi mavčni obrazi, nedovzetni kot obrazi diplomatov, so razkrivali utrujene duše, srca, ki že dolgo niso znala podivjati, niti ob ženskih lepotah ne. Mlad Italijan s črnimi lasmi in olivno poltjo je mirno slonel na kraju mize – zdelo se je, kot da prisluškuje skrivnim sluttjnam, ki usodno kličejo igralcem: »Ja.« »Ne!« V tem sredozemskem obrazu sta odsevala zlato in ogenj. Sedem ali osem opazovalcev, ki so bili postavljeni naokrog kot v gledališču, je čakalo na prizore, ki so jih igralcem pripravljali udarci usode, na izraze na njihovih obrazih, na pretok denarja in premikanje grabljic. Ti brezdelneži so tiho in pozorno stali tam kot ljudje na trgu Grève, kadar je rabelj tam odsekal kakšno glavo. Visok suhljat moški v ponošeni obleki je imel v eni roki razpredelnico, v drugi pa risalni žebliček, s katerim je označeval razpored rdečih in črnih kart. Bil je eden od tistih modernih Tantalov, ki živijo onkraj vseh užtkov svojega stotletja, eden tistih skopuhov brez denarja, ki igrajo navidezno stavo v vlogi nekakšnega razumskega norca, ki se tolaži s svojo bedo, tako da napaja privid, in navsezadnje z grehom in nevarnostjo ravna kot mladi duhovniki pred posvečenjem, ki vodijo maše z neposvečenimi hostijami. Pred okence za izplačilo sta prišla en ali dva izurjena špekulanta, večča v igrah na srečo in podobna nekdanjim kaznjencem, ki se ne bojijo več ječe, ki sta nekajkrat stavila, da bi takoj odnesla denar, od katerega sta živela. Dva stara natakarka sta se brezbrizno sprehajala s prekrižanimi rokami in se od časa do časa ozrla skozi okna na vrt, kot da bi namesto imena igralnice kazala svoja brezbarvna obraza. Krupje in izplačevalec sta igralcem name-

nila tisti brezbarvni pogled, ki ubija, in z rezkim glasom rekla »Igrajte!«, tedaj pa je mladec odprl vrata. Tišina je nekako postala globlja in glave so se iz radovednosti obrnile proti prišleku. Nezaslišano! Izmozgani starci, okamnjeni uslužbenci, opazovalci in celo fanatični Italijan, vse je obšel nerazložljiv občutek usodnosti. Ali ni treba biti resnično nesrečen, da se ljudem zasmiliš, resnično šibak, da vzbujáš naklonjenost, ali pa biti resnično zloveščega videza, da vztrepetajo duše v tej sobi, kjer mora biti bolečina nema, beda vesela, obup pa dostojen?! No, ja, vse to je bilo v novem občutku, ki je pretresel ta zledenela srca, ko je vstopil ta mladenič. Toda ali niso tudi rablji kdaj jokali ob devicah, katerih svetlolase glave so morali na ukaz odrobiti med revolucijo? Že ob prvem pogledu na prišlekov obraz so igralci razbrali njegovo strašljivo uganko: njegove mlade poteze je zaznamovala nejasna milina, njegov pogled je pričal o nepovrnjenem trudu in tisočih prevaranih upov! Mračna ravnodušnost do samomora je njegovo čelo navdajala z motno bolezensko bledico, grenak nasmeh je risal rahle gube v koticčkih ust in njegovo telo je izražalo vdanost, ob kateri človeka zaboli pri srcu. Globoko v očeh se mu je svetila neka bistrournna skrivnost, ki jo je morda zastirala utrujenost od užitkov. Je bil razvrat tisti, ki je z grdim žigom zaznamoval ta plemeniti obraz, ki je bil nekoč čist in goreč, zdaj pa tako razrvan? Zdravniki bi razbrazdana lica in rume ne kroge, ki so obdajali njegove veke, nedvomno pripisali srčnim ali pljučnim težavam, medtem ko bi pesniki v tem utegnili prepoznati uničevalne posledice študija, sledi noči, preživetih ob namizni lučki. Toda ta mladi obraz je popačila, te mlade mišice pokrčila in to srce, ki je komajda šele okusilo razvrat, študij ali bolezen, je skazila strast, ki je bolj smrtonosna kot bolezen, bolezen, ki je bolj neusmiljena kot študij in naprezanje možganov. Kot kadar v ječi pristane razvpit kriminallec in ga obsojenci pozdravijo s spoštovanjem, tudi vsi ti človeški demoni, izvedenci v mučenju, pozdravijo nezaslišano

bolečino, globoko rano, ki jo izvoha njihov pogled, in prepoznajo enega od svojih princev po veličastnosti njegove neme ironije in elegantni bedi njegovih oblačil. Mladec je resda nosil okusno ukrojen plašč, toda telovnik in kravata sta bila tako pretirano speta, da bi človek pomislil, da spodaj ne nosi srajce. Njegove roke, lepe kot ženske, niso bile ravno čiste; kar pomeni, da že dva dni ni nosil rokavic! Če so vztrepotali celo krupje in igralniška natakarka, se je to zgodilo zato, ker jih je prevzela nedolžnost, ki je zavela iz ostankov njegovih vitkih in nežnih potez in nenavadno svetlih, naravno skodranih las. To je bil še vedno petindvajsetleten obraz, in zdelo se je, kot da se je pregreha pojavila na njem zgolj po naključju. Zelenost mladosti se je na njem še vedno borila z opustošenjem nemočne razuzdanosti. Svetloba in tema, življenje in praznina so se borili na njem in soustvarjali mešanico miline in groze. Mladenič je prišel sem kot padli angel, ki se je izgubil na poti. Tako so bili vsi ti častni profesorji greha in sramote, podobni stari brezzobi ženski, ki jo prevzame usmiljenje ob pogledu na lepo mladenko, vdano prostituciji, prišleku pripravljeni zaklicati: »Pojdite stran od tod!« Ta pa je stopil naravnost do igralne mize, obstal ob njej, brez pomisleka vrgel nanjo zlatnik, ki ga je imel v dlani in ki je padel na črno polje, nato pa je kot močna duša, ki sovraži šikaniranje, razdeljevalcu kart navrgel pogled, ki je bil obenem razrvan in umirjen. Ta zastavek je bil tako visok, da si starci niso drznili staviti, medtem ko se je Italijan s fanatično strastjo nasmehnil lastni zamisli in postavil kup zlata nasproti neznančevega zastavka. Stavec je pozabil izreči potrebne besede, ki pa so se nazadnje le iztekle v dolg hripav in nerazumljiv krik: »Igrajte! Igra je odprta! Stave so zaprte!« Krupje je razdelil karte in zdelo se je, kot da želi prišleku veliko sreče, čeprav mu je bilo v resnici prav malo mar, ali uporabniki teh mračnih užitek-ov kaj dobijo ali izgubijo. Opazovalci so si želeli videti dramo in zadnji prizor plemenitega življenja v usodi tega zlatnika; njihove

oči, prikovane na življenjske niti karte, so se svetlikale, toda kljub pozornosti, ki so jo izmenično namenjali mlademu moškemu in kartam, v njegovem hladnem in vdanem izrazu na obrazu niso mogli zaznati nobenega znaka čustev.

»Rdeča, par, razkritje,« je uradno napovedal krupje.

Iz Italijanovih prsi je prišlo neke vrste nemo godrnjanje, ko je videl drugega za drugim padati preganjene bankovce, ki mu jih je metal izplačevalec. Mladenič pa je dojel, da je izgubil, šele ko so se iztegnile grabljice, da bi pobrale njegov zadnji zlatnik. Slonovina je suho počila ob stiku s kovancem, ki se je hitro kot strela pridružil kupu zlata pred blagajno. Neznanec je počasi zaprl oči, ustnice so se mu pobelile; toda kmalu je znova odprl oči, ustnice so dobile korralno barvo, nato pa se je namrdnil kot kakšen Anglež, za katerega življenje nima več skrivnosti, in izginil, ne da bi prosil za tolažbo teh srce parajočih pogledov, ki jih obupani igralci precej pogosto mečejo po dvorani. Koliko dogodkov se tu zgodi v eni sekundi in koliko stvari z enim samim metom kocke!

»To je bil gotovo njegov zadnji naboj,« je rekel krupje in se nasmešnil po trenutku tišine, medtem ko je zlatnik podržal med palcem in kazalcem, da bi ga pokazal navzočim.

»Ta nespametnež se bo še v vodo vrgel,« je odgovoril eden od stalnih gostov in se ozrl po igralcih, ki so se vsi po vrsti poznali med sabo.

»Bah!« je vzkliknil natarakar in ponjuhal ščepec tobaka.

»Kaj, ko bi tudi mi posnemali gospoda?« je rekel eden od starcev svojima kolegoma in pokazal na Italijana.

Vsi so pogledali srečnega igralca, čigar dlani so se tresle, ko je štel izkupiček.

»Slišal sem,« je rekel, »glas, ki mi je kričal na uho: Igra bo premagala obup tega mladega človeka.«

»On sploh ni igralec,« je nadaljeval izplačevalec, »sicer bi razdelil denar na tri dele, da bi si pustil več možnosti.«

Mladenič je odšel, ne da bi prosil za svoj klobuk; toda stari pes čuvaj, ki je opazil, v kako slabem stanju je ta pošvedrana reč, mu ga je predal brez besed; igralec mu je s samodejno gesto vrnil listek in se spustil po stopnicah, žvižgajoč napev »Di tanti palpiti«, a tako tiho, da je še sam komajda slišal prelestne note. Kmalu se je znašel v preddverju Kraljeve palače, napotil se je na ulico Saint-Honoré, zavil proti Tuilerijski palači in odločno zakoračil skozi vrtove. Hodil je, kot bi bil sredi puščave, si utiral pot med ljudmi, ki jih ni videl, in skozi ves ta hrup množice je slišal samo en glas: glas smrti. Nazadnje se je znašel izgubljen v brenčecem razmišljanju, podobnem tistemu, v katerega so bili ujeti zlikovci, ki so jih z vozovi vozili iz zapora na trg Grève, na tisti oder, rdeč od vse krvi, prelite od leta 1793. V samomoru je nekaj neznansko veličastnega in strahotnega. Za večino ljudi so padci brez nevarnosti, podobno kot velja za otroke, ki ne padejo tako globoko, da bi se lahko poškodovali; toda da se raztrešči odrasel človek, mora priti precej visoko, vzpeti se mora vse do neba in ugledati nekakšen nedosegljiv raj. Tedaj ne more več odvrniti orkanov, ki ga silijo, naj pred ustjem pištole prosi dušo za mir. Koliko mladih talentov, zakrknjenih v kakšni podstrešni sobici, je med milijoni ljudi že usahnilo in umrlo zaradi pomanjkanja prijateljstva ali odsotnosti tolažeče ženske, pred očmi zdolgočasene množice, naveličane zlata. Ob tej misli samomor postane privlačna možnost. A med prostovoljnim samomorom in plodnim upanjem, katerega glas je mladega moškega poklical v Pariz, samo bog ve, koliko razpotij je med mislimi, pozabljenimi pesmimi, obupom in pridušenimi kriki, neuporabnimi poskusi in splavljenimi mojstrovinami. Vsak samomor je sublimna pesem melanholije. Le kje bi v oceanu književnosti našli kakšno naplavljeno knjigo, ki bi se lahko kosala z genialnostjo teh vrstic: *Včeraj, ob štirih zjutraj, so našli*

mlado žensko, ki se je vrgla v Seno z Mostu umetnosti. Pred to pariško grozoto obnemijo vsi romani in tragedije, celo ta stari zapis: »Tožbe presvetlega kralja Kaernavana, ki so ga v ječo spravili lastni otroci«; zadnji odlomek izgubljene knjige, ob katerem se je izjokal celo Sterne, ki je sam zapustil ženo in otroke. Neznanca je napadlo na tisoče podobnih misli, ki so razpadle v njegovi duši kot raztrgane zastave, ki plapolajo sredi bitke. Če je breme svojega uma za trenutek odložil, da bi občudoval nekaj rož, katerih cvetovi so se med travnatimi zaplatami rahlo zibali v vetriču, ga je kmalu zajel nagib življenja, ki se je še vedno uklanjalo pod tem zadržkom ob težki misli na samomor. Tukaj so bili sivi oblaki, piš vetrov, navdanih z žalostjo, težko vzdušje, in vsi so mu svetovali, naj umre. Napotil se je proti mostu Royal in razmišljal o zadnjih domišljjskih blodnjah svojih predhodnikov. Nasmehnil se je, ko se je spomnil, da je lord Castelreagh opravil najpreprostejšo potrebo, preden si je prerezal grlo, in da je akademik Auger poiskal svojo tobačnico z njuhancem, medtem ko je koračil v smrt. Analiziral je te bizarnosti in prevpraševal samega sebe, ko se je stisnil ob ograjo mostu, da bi mimo spustil nekega težaka s tržnice, ki mu je rahlo umazal rokav obleke, kar je hitro opazil in skrbno otresel prah z njega. Ko je prišel na najvišjo točko oboka, si je mrakobno ogledal vodo.

»Slab čas za utapljanje,« mu je smeje rekla starka, oblečena v cape. »Kako umazana in mrzla je Sena!« Odgovoril ji je z nasmeškom, ki je pričal o norosti njegovega poguma, vendar se je takoj stresel, ko je v daljavi, v Tuilerijskem pristanišču, opazil barako, na kateri je z velikimi črkami pisalo: POMOČ UTOPLJENCEM. Gospod Dacheux, ki je bil zadolžen za reševanje utaplajočih se in pobiranje utopljenecv iz vode, se je pojavil tam, oborožen s svojim človekoljubjem, ki spodbuja in poganja ta krepostna vesla, ki utopljenecv počijo po glavi, kadar po nesreči splavajo na gladino: vzbujal je radovednost mimoidočih, ko je takole čakal na zdravnika, da bi

mu pripravil formaldehid; prebiral je zapise novinarjev iz črne kronike, vsiljene med opise banketnega veselja in nasmeha neke plesalke; slišal je že zvončkljanje zlatnikov, ki jih policijski prefekt, zadolžen za Seno, odšteva čolnarjem za njegovo glavo. Mrtev je bil vreden petdeset frankov, medtem ko je bil živ samo še nadarjen človek brez zaščitnikov, prijateljev, postelje in strehe nad glavo, prava družbena ničla, neuporaben za državo, ki se sploh ne zmeni zanj. A smrt sredi belega dne se mu je zdela nečastna, zato se je odločil, da bo umrl ponoči in dal tej družbi, ki ni poznala veličine njegovega življenja, neidentificirano truplo. Torej je šel naprej in se kot počasen brezdelnež, ki hoče samo ubijati čas, namenil proti Voltairovemu nabrežju. Ko se je spustil po stopnicah, ki se končajo na poti pod mostom, so na vogalu nabrežja njegovo pozornost vzbudile knjige, razvrščene po obzidju; malo je manjkalo, pa bi se začel pogajati za njihovo ceno. Nasmehnil se je sam pri sebi, filozofsko vtaknil roke v žep in si na obraz znova nadel brezbrizen izraz, skozi katerega je seval hladen prezir, ko je presenečen zaslišal, da mu je v žepu prav fantastično zažvenkljalo nekaj kovancev. Upanja poln nasmeh mu je razsvetlil obraz, zdrsnil z ustnic na njegova lica in čelo in z veseljem razžaril oči in mračne poteze. Ta iskrica sreče je bila podobna ognju, ki nastane, kadar zažgemo ostanke papirja, ki ga ogenj takoj pogoltne: obraz je doživel usodo črnega pepela; znova je postal žalosten, ko je neznani mladenič hitro potegnil dlan iz žepa in na njej zagledal tri debele bakrence.

»Ah, moj dobri gospod, usmiljenje, usmiljenje! Samo en novčič za kos kruha!« Mlad dimnikarček z napihnjenim počrnelim obrazom, ves rjav od znoja in v razcapanih oblekah, je iztegnil roko proti možu, da bi mu iztrgal še zadnje novce. Dva koraka od malega berača je sramežljiv bolan starec, za človeka nečastno odet v preluknjano ogrinjalo, rekel s pridušenim glasom: »Gospod, dajte mi, *kolikor hočete*, molil bom za vas ...« Toda ko je mladenič pogledal

starca, je ta utihnil in ni rekel nobene več, ker je morda na tem mrakobnem obrazu prepoznal žig bede, ki je bila hujša od njegove. »Usmiljenje! Usmiljenje!« Mladenič je vrgel denar dečku in ubogemu starcu ter se napotil med hiše, saj ni več prenesel pogleda na v oči bijočo Seno. »Boga bova prosila, naj vam nakloni še mnogo dni,« sta mu še rekla berača.

Ko je ta skoraj mrtvi človek prišel do izložbe prodajalca bakrorezov, je srečal žensko, ki je stopila iz čudovite kočije. Užival je ob pogledu na to očarljivo osebo, katere beli obraz je bil harmonično uokvirjen v satenu elegantnega klobuka; zapeljali so ga ljubki gibi in vitka postava; izpod obleke, ki jo je rahlo privzdignila na stopnici, je pogledala noga finih oblik, ujetih v bele, čvrsto zapete nogavice. Mlada ženska je vstopila v trgovino, kjer je kupila nekaj albumov in zbirk litografij; zanje je odštela več zlatnikov, ki so se zableščali, ko so zažvenketali na prodajnem pultu. Mladenič, ki je bil na videz zaposlen z opazovanjem gravur, razstavljenih v izložbi, si je z lepo neznanko živahno izmenjal najbolj prediren pogled, kar bi ga lahko poslal moški in ki je bil v popolnem nasprotju z brezbriznimi pogledi, kakršni po naključju ošinejo mimoidoče. To je bilo njegovo slovo od ljubezni in od žensk! Toda ta zadnja prošnja ni bila razumljena, ni ganila srca te ohole ženske, ki ob tem ni zardela ali pogledala v tla. Le kako je ona gledala na to? Še en občudovalec več, še ena vzbujena želja, zaradi katere bodo zvečer zletele iz njenih ust te mile besede: »Danes sem se imela pa lepo.« Mladenič je nemudoma odtaval v ozadje njenih misli in ni se več obrnila, ko je sedla nazaj v vozilo. Konji so se premaknili in ta zadnja podoba luksuza in elegancje je izginila, kot bo izginilo njegovo življenje. Melanholično je začel hoditi vzdolž prodajaln in z velikim zanimanjem opazovati razstavljeno blago. Ko je zmanjkalo prodajaln, je opazoval Louvre, Akademijo, notredamska zvonika, stolpe Kraljeve palače in Most umetnosti. Zdelo se je, kot da so te znamenitosti

postale žalostne, ko so odsevale sive odtenke neba, ki je z redkimi luknjami med oblaki dajalo grozeč videz Parizu, ki je podobno kot lepa ženska podvržen nepojasnenim muham grdote in lepote. Tako je narava sama spletkarila in ga potopila v bolečo vznesenost. V primežu te škodljive sile, katere topeče delovanje poganjajo naši živci, je začutil, kako se je njegovo telo neopazno začelo gibati, kot bi bilo v tekočem stanju. Muke te agonije je vanj vtisnilo gibanje, podobno valovom, in tako je zgradbe in ljudi videl skozi meglico, v kateri je vse valovalo. Želel je pobegniti draženju, ki so ga telesni odzivi povzročali njegovi duši, in se je napotil proti starinarni, da bi malo nahranil svoje čute ali da bi tam počakal na noč, medtem pa barantal za umetniške izdelke. Tako rekoč moledoval je za pogum, prosil za srčnost, podobno kot zločinci, ki na vso moč ugovarjajo sodbi, zaradi katere morajo na vislice; toda zavedanje bližnje smrti je mladeniču za trenutek dalo samozavest, kakršno premore vojvodinja, ki leže z dvema ljubimcema, in vstopil je k trgovcu z zanimivimi starinami ter si na ustnice nadel pijanski nasmešek. Če že ni bil pijan od življenja, je bil morda od smrti. Kmalu ga je spet zajel lastni vrtinec in je stvari opazoval v čudnih barvah, medtem ko so se nekatere rahlo premikale v spreminjajočem se ritmu pretakanja krvi po njegovih žilah, ki je zdaj drla kot slap, drugič pa je bila mirna in omledna kot mlačna voda. Hotel si je samo ogledati police, da bi ugotovil, ali morda ne skrivajo kakšne posebnosti, ki bi mu bila všeč. Mlad fant svežega debeloličnega obraza z rdečimi lasmi in čepico iz vidrovine je pazil na prodajalno stare kmetice, ki je bila videti kot ženski Kaliban in se je ukvarjala s čiščenjem lončene posode s čudovitimi reliefi genialnega Bernarda de Palissyja. Nato je brezskrbno rekel neznanemu mladeniču: »Kar pogledjte, gospod, kar pogledjte! Tu spodaj imamo sicer precej običajne stvari, ampak če se želite povzpeti v prvo nadstropje, bi vam lahko pokazal zelo lepe mumije iz Kaira, več umetniško oblikovanih glinenih posod in

nekaj ebenovinastih kipecev, ki smo jih dobili pred kratkim in ki so resnično lepi, *prava renesansa*, vam povem.«

V strašnem položaju, v katerem se je znašel neznan mladenič, so bile te neumne dobičkarske besede, to ciceronsko brbljanje, zanj kot malenkostne zbadljivke, s katerimi ozkogledneži obkladajo genija. A je svoj križ nesel do konca, hlinil, da posluša vodnika, in mu odgovarjal s kretnjami ali enozložnicami; toda neopazno si je priboril pravico do molka in se je lahko brez strahu predal zadnjim mislim, ki so bile strašljive. Bil je namreč pesnik in njegova duša je po naključju naletela na neznansko napajališče: lahko si je že vnaprej ogledal stoletja stare kosti. Na prvi pogled so mu police ponujale zmedeno sliko, v kateri so se gnetla vsa človeška in božanska dela. Nagačeni krokodili, opice in boe so se smehljali cerkvenim vitrajem, zdelo se je, kot da hočejo ugrizniti doprsne kipe, steči do lakiranega pohištva ali splezati na lestence. Vaza iz Sèvresa, na katero je gospa Jacotot naslikala Napoleona, je stala zraven sfinge, posvečene faraonu Senusretu I. Začetek sveta in včerajšnji dogodki so sobivali z groteskno dobrodušnostjo. Na monštranci je ležala ročica za žar, čez srednjeveško mušketo je bil položen republikanski meč. Gospa Dubarry, ki jo je s pastelnimi barvami naslikal Latour, z zvezdo nad glavo, ležeč na oblaku, je bila videti, kot da poželjivo opazuje indijsko šišo in ugotavlja, čemu rabijo spirale, ki se vijejo proti njej. Smrtonosna orodja, bodala, zanimive pištrole in skrivnostno orožje, vse je bilo pomešano z življenjskimi pripomočki: porcelanastimi jušniki, saškimi krožniki, orientalskimi preprogami s Kitajske, starinskimi solnicami in sladkornicami iz časa fevdalizma. Slonokoščena ladja je z odprtimi jadri plula na hrbtu nepremične želve. Zračna črpalka je grozila veličastno brezbriznemu cesarju Avgustu. Tu je bilo več portretov francoskih mestnih svetnikov in holandskih županov, ki so se, nedovzetni kot za časa svojega življenja, dvigali nad ta kaos starin in nanje metali bled in hladen pogled. Zdelo se je, kot da so

vse dežele sveta sem prinesle košček svojih izumov, vzorec svoje umetnosti. Prostor je bil kot kakšno filozofsko odlagališče, kjer nič ni manjkalo, ne indijanska pipa, ne zeleno-zlati haremski copati, ne mavrski handžar, ne tatarski malik; tu je bilo vse, od vojaške tobačnice do duhovnikovega ciborija in peres s prestola. Tej strašljivi sliki se je pridružilo še na tisoče svetlobnih učinkov, nenavadnost številnih odsevov zaradi mešanja odtenkov ter ostrega nasprotja med svetlobo in temo. Ušesu se je zdelo, da sliši prekinjene krike, duhu, da spremlja nedokončane drame, očesu, da sprejema slabo zadušeno svetlobo. Končno je tudi trdovratni prah z rahlo tančico prekril vse te predmete, katerih nešteti robovi in neskončna prepletenost so poskrbeli za nadvse slikovit učinek. Mladenič je te tri prostore, polne civilizacije, kultov, božanstev, umetnin, kraljestev, razvrata, razuma in norosti, najprej primerjal z ogledalom z različno brušenimi robovi, kjer vsaka ploskev predstavlja svoj svet. Potem ko je dobil ta megleni vtis, si je hotel izbrati kaj, kar bi mu bilo všeč; toda dlje ko je gledal, razmišljal in sanjal, bolj ga je zajemala vročica – morda tudi zaradi lakote, ki je rjovela v njegovem želodcu. Pogled na toliko življenj narodov in posameznikov, ki so jih izpričevali ti zastavki, ki so jih preživali, je nazadnje ohromil mladeničeve čute, in želja, ki ga je gnala v starinarnico, je bila izpolnjena: izstopil je iz resničnega sveta, se postopno vzpel proti idealnemu in prišel v očarljive palače ekstaze, kjer se mu je svet kazal po drobcih in v ognjenih potezah, tako kot se je svetemu Janezu na Patmosu prikazala bleščeča prihodnost.

Množica žalostnih, elegantnih in strašnih, temačnih in razsvetljenih, oddaljenih in bližnjih podob se je kopičila v kupih, miriadah in generacijah. Trdni in skrivnostni Egipt se je dvigal iz peska, predstavljala pa ga je mumija, ovita v črne trakove: faraoni so zasušnjevali ljudi, da so si lahko zgradili grobove; tu so bili Mojzes, Hebrejci in puščava: tu je ugledal star in slovesen svet. Marmorni kip, svež in

prijeten na pogled, je sedel na zavitem visokem podstavku in žarel od beline, ki je pripovedovala o sladostrastnih mitih Grčije in Jonije. Ah! Kdo se ne bi nasmehnil tako kot on, ko bi na rdeči podlagi videl plesati na fino glino etruščanske vaze naslikano mlado rjavolasko, ki z veselim pogledom pozdravlja boga Priapa? In nasproti nje je antična kraljica z ljubeznijo božala svojo himero! Kaprice imperialnega Rima so tu vele od vsepovsod in razkrivale kopel, posteljo in oblačilnico brezdelne, zasanjane Julije, ki čaka svojega Tibula. Ciceronova glava, oborožena z močjo arabskih talismanov, je obujala spomine na svobodni Rim in pred njim razpirala strani Tita Livija. Mladi mož je opazoval rimski senat: konzula, senatorje, toge s škrlatno vezeno obrobo, boje na Forumu, razbesnjeno množico, ki se je počasi premikala pred njim kot oparjene podobe iz sanj. Nazadnje je nad vsemi temi podobami prevladal krščanski Rim. Na neki sliki so se odpirala nebesa: videl je Devico Marijo, potopljeno v zlat oblak in obdano z angelci, ki je zatrla slavo sonca in prisluhnila tožbam nesrečnežev ter se jim kot preobražena Eva sladko smehljala. Ko se je dotaknil mozaika, narejenega iz različnih vulkanskih kamenčkov z Vezuva in Etne, se je njegova duša iztegnila do tople in divje Italije: bil je priča razvratu Borgijcev, tekkel je po Abrucih, hrepenel po ljubezni italijanskih deklet in se navduševal nad bledimi obrazi z dolgimi črnimi lasmi. Ko je obstal ob pogledu na srednjeveško bodalo, ki je imelo ročaj obdelan, kot bi ga prekrivala čipka, rja na rezilu pa je spominjala na krvave madeže, je vztrepetal ob misli na nočno razgaljenje, ki ga je prekinil možev hladni meč. Azija je s svojimi verstvi oživila v režecem se kitajskem kipcu, pokritem s koničastim pokrivalom s privihanimi krajci, okrašenem z zvončki in oblečenim v zlato in svilo. Blizu kipca je bila rogoznica, lepa kot bajadera, ki je ležala na njej, in še vedno dišeča po sandalovini. Japonska pošast z otrplimi očmi, spačenimi usti in zvitimi udi je duši razkrivala iznajdbe ljudstva, ki je, naveličano

vedno usklajene lepote, našlo nepopisne užitke v bogastvu grdote. Solnica iz delavnice Benvenuta Cellinija ga je popeljala v renesanso, v čas razcveta umetnosti in umetniške svobode, čas, ko so vladarji za zabavo mučili ljudi, ko so udeleženci koncilov, ki so spali v naročjih prostitutk, odredili celibat za navadne duhovnike. Na kameji je videl Aleksandrova osvajanja, na arkebuzi Pizarrov pokol, na dnu čelade so se prepletale krute, vrveče verske vojne. Nato so se nasmejane podobe konjenice izvile iz izjemno lepo okrašenega, dobro zlošččenega milanskega oklepa, pod vizirjem katerega so se še vedno svetile vitezove oči.

Ta ocean pohištv, izumov, modnih slogov, del in ruševin je bil zanj neskončna pesem. Oblike, barve, misli, tu je vse znova oživel; toda duši se ni ponujalo nič popolnega. Pesnik bi moral kupiti skice velikega mojstra, ki je ustvaril to neznansko paleta, kjer so bila brezštevila naključja človeškega življenja malomarno vržena na kup. Potem ko se je polastil sveta, potem ko je opazoval dežele, zgodovinska obdobja in vladavine, se je mladenič vrnil v lastno življenje. Znova se je osredotočil nase, oprijel se je podrobnosti in zavrnil življenja narodov kot preveč obremenjujoča za enega samega človeka.

Tam je spal otrok iz voska, rešen iz Ruyscheve pisarne, in ta očarljiva stvaritev ga je spomnila na mladostno veselje. Ob razkošnem pogledu na deviški pas neke mladenke s Tahitija mu je goreča domišljija naslikala preprosto življenje v naravi, nedolžno goloto prave zadržanosti, sladkosti počasnosti, ki je tako naravna za človeka, v celoti namenjena spokoju ob svežem sanjavem potočku pod bananovcem, ki brez obdelovanja daje sladko mano. Toda ko so ga živo navdahnile bisernate barve tisočev školjk in ga je očaral pogled na korale, ki so dišale po morski travi, algah in atlantskih viharjih, je nenadoma postal gusar in se spomnil na strašne verze, ki opisujejo Larovo usodo. Malo naprej je občudoval prefinjene miniaturre, azurne in zlate arabeske, ki so krasile neki dragocen, na roke

napisan molitvenik, in že je pozabil na morske viharje. Rahlo se je zazibal v umirjeno razmišljanje in se znova posvetil študiju in znanosti, želeč si obilnega meniškega življenja brez bridkosti in užitkov, spanja na koncu celice in opazovanja samostanskih travnikov, gozdov in vinogradov skozi gotsko okno. Pred nekaj Teniersovimi slikami si je nadel vojaško čelado ali pa se obdal z bedo delavskega življenja; zaželel si je, da bi nosil umazano zakajeno čepico, kakršne so nosili Flamci, da bi se z njimi opijal s pivom, kartal in se smehljaj debeli kmetici privlačnega debeloličnega obraza. Vzdrhtel je, ko je zagledal Mierisovo pokrajino v snegu, in se boril, ko je gledal bitko Salvatorja Rose. Pobožal je tomahavk iz Illinoisa in začutil, kako mu Irokezov skalpel snema skalp z lobanje. Očaran ob pogledu na godalo rebek, ga je v mislih podal v roke graščakinji, katere melodično romanco bi rad poslušal, medtem ko bi ji zvečer pred gotskim kaminom izpovedal ljubezen, njen privolitveni pogled pa bi se izgubljal v poltemi. Oprijel se je vsega, kar ga je veselilo, zgrabil vso svojo bolečino, se polastil vseh oblik življenja in tako radodarno raztresel svoje življenje in svoja čustva po prividih te umetne in prazne narave, da mu je hrup lastnih korakov odmeval v duši kot oddaljen zvok z drugega sveta, podobno kot pariški hrup prodira do vrha notredamskih zvonikov.

Ko se je vzpel po notranjih stopnicah, ki so vodile do prostorov v prvem nadstropju, je videl votivne ščite, zbirke orožja in opreme, izrezljane tabernaklje, lesene kipe, viseče na stenah in stoječe na vseh stopnicah. Sledil je najbolj nenavadnim oblikam, čudovitim stvaritvam, sedečim na meji med življenjem in smrtjo, hodil je po čarobnosti sanj; nazadnje pa je podvomil o lastnem obstoju in je postal tak kot ti zanimivi predmeti, ne popolnoma mrtev in ne popolnoma živ. Ko je vstopil v nove prostore, je dan že začel bledeti; toda zdelo se je, da je svetloba ob zlato in srebrno žarečem bogastvu, ki je bilo zbrano tukaj, nepotrebna. Najdražje kaprice razsipežev, ki so

umrli v ubornih podstrešnih bivališčih, potem ko so zapravili več milijonov, so bile zbrane na tem velikem bazarju človeške norosti. Pisalni pribor, ki je stal sto tisoč frankov in je bil odkupljen za pet frankov, je stal pred ključavnico na šifro, katere cena bi nekoč zadostovala za odkup ugrabljenega kralja. Tu se je človeški duh kazal v vsej veličastnosti svoje bede, v vsej slavi svoje megalomanske majhnosti. Ebenovinasta miza, pravo umetniško delo, ki je bila izrezljana po podobah Jeana Goujona in za katero je bilo treba nekoč delati več let, je bila pridobljena za ceno lesa, namenjenega za kurjavo. Tu so bili malomarno nakopičeni dragoceni kovčki in pohištvo, ki bi ga lahko izdelale vilinje roke.

»Saj imate tukaj milijone,« je vzkliknil mladeč, ko je prišel do konca vrste prostorov, ki so jih pozlatili in izrezbarili umetniki prejšnjega stoletja.

»Recite raje milijarde,« je odgovoril debeli fant z napihnjnimi lici. »Ampak to ni še nič; pridite še v drugo nadstropje, pa boste videli!«

Neznanec je sledil svojemu vodniku in prispel v še en razstavnici prostor, kjer so njegove utrujene oči zdrsele po več Poussinovih slikah, čudovitem Michelangelovem kipu, nekaj vedrih krajinah Clauda Lorraina, sliki Gerrita Douja, ki je spominjala na opis iz kakšnega Sternovega dela, Rembrandtovih, Murillevih in Velazquezovih delih, temačnih in barvitih kot pesmi lorda Byrona; nato po antičnih nizkih reliefih, kelihih iz ahata, čudovitih onksih; tu je bilo toliko stvari, da bi se človeku vse skupaj zagabilo, toliko nakopičenih mojstrov in, da bi lahko zasovražil umetnost in postal pobit. Prišel je pred Rafaelovo Devico Marijo, toda Rafaela je bil že naveličan, Correggieva podoba, ki je bila vredna pogleda, ga sploh ni bila več deležna; neprecenljiva porfirna antična vaza, ki je v krožno izrezljanih okraskih prikazovala najbolj groteskno svobodomiselno rimsko priapejo, ki pripoveduje o radostih neke Korine, ga je ko-

majda še pripravila k nasmehu. Dušil se je med ostanki petnajstih izginulih stoletij, bolan je bil od vseh teh človeških misli, razkošje in umetnost sta ga ubijala, dušile so ga te porajajoče se oblike, ki so ga, podobne pošastim, ki jih je skupaj spravil kakšen zlobni duh, pozivale na boj brez konca. Ali nima tudi duša podobnih kapric kot sodobna kemija, ki stvarjenje sveta razlaga s plinom, saj ustvarja strašne strupe s hitrim zbiranjem veselja, moči in zamisli? Ali ni res, da veliko ljudi klone zaradi divjanja kakšne moralne kisline, ki se nenadoma razširi po njihovi notranjosti?

»Kaj pa je v tej škatli?« je vprašal, ko je prišel v veliko pisarno, kjer je bil še zadnji kup veličastnosti, človeškega truda, izvirnosti in bogastva, v katerem je s prstom pokazal na veliko kvadratno mahagonijevo skrinjo, ki je visela na žeblju, obešena za srebrno verigo.

»Ah! Samo lastnik ima ključ,« je rekel debeli fant nekoliko skrivnostno. »Če si želite ogledati vsebino, bom z veseljem tvegala in ga obvestil.«

»Da bi tvegali?!« je ponovil mladi mož. »Ali je vaš delodajalec kakšen knez?«

»Ne bi vedel,« je odgovoril fant.

Nekaj časa sta se gledala, prvi ravno tako začuden kot drugi. Vajenec si je neznančev molk razlagal kot željo, naj opravi predlagano, in ga je pustil samega v pisarni.

Ste se kdaj podali v neznanost prostora in časa, medtem ko ste prebirali Cuvierjeve geološke knjige? Ste na krilih njegove genialnosti kdaj jadrili nad breznom brez meja preteklosti, kot da bi vas nosila čarovnikova roka? Ko duša sloj za slojem, plast za plastjo montmartrskih kamnolomov ali uralskega skrilavca odkriva te živali, katerih fosilni ostanki izhajajo iz časov predpotopnih civilizacij, se prestraši ob pogledu na milijarde let, milijone ljudstev, na katere sta šibak človeški spomin in neuničljivo božje izročilo pozabila in katerih pepel, ki ga je prineslo na površje našega planeta,

zdaj ustvarja to rodovitno zemljo, ki nam daje kruh in cvetje. Ali ni Cuvier največji pesnik tega stoletja? Lord Byron je z besedami resda povzročil nekaj duhovnega vznemirjenja, toda naš nesmrtni naravoslovec je iz pobeljenih kosti poustvaril svetove, iz zob je kot Kadmos zgradil mesta, na tisoče gozdov je z nekaj koščki premoga poselil z vsemi skrivnostmi zoologije in iz odtisa mamutove noge sklepal, da so nekoč na svetu živeli velikani. Te podobe se dvigajo, rastejo in naseljujejo pokrajine, primerne svojim velikanskim postavam. Cuvier je pesnik številčk, natančno zna postaviti ničlo zraven sedmice. Razkriva praznino, ne da bi izgovarjal visokoleteče čarobne besede; brska po sadri, v njej opazi odtis in zakliče: »Poglejte!« Nenadoma se marmor spremeni v živali, smrt oživi in prikaže se cel svet! Po številnih dinastijah velikanskih živali, po vrstah rib in kolonijah mehkužcev končno nastopi človeška vrsta, plod veličastnega kalupa, ki ga je morda razbil sam stvarnik. Ti nemočni včerajšnji ljudje, ki jih je ogrel njegov pogled, usmerjen v preteklost, lahko presežejo kaos, pojejo hvalnico brez konca in v nekakšni retrogradni apokalipsi spremenijo preteklost vesolja. Ob tem neznanskem vstajenju, ki ga dolgujemo glasu enega samega moža, nam je v tej brezimni, vsem svetovom skupni neskončnosti, ki smo jo poimenovali ČAS, dana drobtinica užitka, ta pomilovanja vredna minuta življenja. Pod težo tolikih propadlih svetov se sprašujemo, le čemu naša slava, sovraštvo, ljubezen; in če bo vse to v prihodnosti nekoč izginilo, le zakaj bi morali trpeti življenje? Izkoreninjeni iz sedanjosti smo mrtvi, dokler ne vstopi sluga in nam pove: »Gospa grofica je odgovorila, da pričakuje gospoda.«

Čudeži vsega znanega stvarstva, ki jih je ugledal mladi mož, so izčrpali njegovo dušo, kot se izčrpa filozofov strokovni pogled ob opazovanju neznanih reči; še močneje kot kdajkoli prej si je zaželel, da bi umrl, in zgrudil se je na kurulski stol ter pustil, da mu je pogled odtaval čez privide te panorame preteklosti. Slike so se

razsvetlile, deviški obrazi so se mu smehljali in kipi so se obarvali z lažnim življenjem. Zaradi senc in plesa vročičnih muk, ki so se kuhale v njegovih strtih možganih, so ta dela oživila in se vrtela pred njim: vsi zakladi so se nastavili predenj, oči oseb na slikah so se iskriivo premikale; vse oblike so vzdrgetale, poskočile, se težko ali lahkotno, elegantno ali sunkovito odlepile s svojega mesta, odvisno od njihovih navad, značaja in zgradbe. To je bilo skrivnostno veseljačenje, vredno prividov doktorja Fausta na Kleku. Toda te optične prevare, ki so se porodile iz utrujenosti, napenjanja očesnih mišic in igre polmraka, neznanca niso mogle prestrašiti. Strahote življenja so bile nemočne proti duši, ki je spoznala grozote smrti. Občutil je celo neke vrste posmehljivo naklonjenost do nenavadnosti te duhovne galvanizacije, katere čuda so se spajala z zadnjimi mislimi, ob katerih je imel še vedno občutek, da je živ. Tišina, ki je vladala okrog njega, je bila tako globoka, da se je kmalu predal rahlim sanjarijam, ki so jim sledile podobe, kot po čudežu iz odtenka v odtenek vse temnejše, ko je svetloba počasi usihala. Sij, pripravljen, da zapusti nebo, je poslal še zadnji odblesk rdečine v boju proti noči, mladec pa je dvignil glavo in zagledal komajda osvetljenega okostnjaka, ki je kazal nanj s prstom in dvomljivo zmajeval z lobanjo z desne na levo, kot bi mu želel reči: »Mrtvi te še nočejo v svoji družbi!« Ko si je šel mladi mož z roko čez čelo, da bi odgnal spanec, je jasno začutil svež veter, ki ga je povzročilo nekaj kosmatega, kar mu je ošinilo lica, in vzdrtel je. V oknih je nemo odjeknilo in pomislil je, da mu je ta hladni božljaj, vreden skrivnosti iz grobov, namenil kakšen netopir. Še trenutek pozneje so mu nejasni odsevi sončnega zahoda omogočili, da je nejasno razločil duhove, ki so ga obdajali; nato pa se je vse to tihožitje razblinilo v istem črnem odtenku. Znočilo se je, nenadoma je nastopila smrtna ura. Od tega trenutka naprej je preteklo nekaj časa, ko ni več jasno zaznaval stvari s tega sveta, kot bi se pogreznil v globok sen ali podlegel dremežu, ki so

ga povzročile utrujenost in številne misli, ob katerih se mu je trgalo srce. Nenadoma je pomislil, da ga je poklical strašen glas, in se je začel tresti, kot če bi sredi hude nočne more nenadoma zgrmel v globok prepad. Zaprl je oči; žarki močne svetlobe so ga zaslepili; videl je, kako se je v mraku zasvetila rdečkasta kroglja, v njenem središču pa je bil majhen stavec, ki je pokončno stal in usmerjal svetlobo svetilke proti njemu. Ni ga slišal priti, spregovoriti, kaj šele sploh premikati se. Na tej pojavi je bilo nekaj čarobnega. Še najbolj neustrašen možki, ki bi ga takole presenetili v polsnu, bi nedvomno vztrepetal pred to izjemno osebnostjo, ki je bila videti, kot bi stopila iz bližnjega sarkofaga. Le edinstvena mladostnost, ki je oživiljala nepremične oči tega duha, je mladeniču preprečevala, da bi verjel v nadnaravno; kljub temu je v trenutku, ko se je njegovo sanjsko življenje ločilo od resničnega, še po descartovsko podvomil, nato pa je proti lastni volji zapadel pod oblast teh nerazložljivih blodenj, ki jim naš ponos odreka skrivnostnost in ki jih skuša naša nemočna znanost zaman analizirati.

Predstavljajte si majhnega, suhega in trhlega starčka, oblečenega v obleko iz črnega žameta, ki mu jo okrog pasu stiska velik svilen pas. Na glavi nosi okroglo čepico, prav tako iz črnega žameta, ki se mu trdno oprijema čela in izpod katere na vsaki strani obraza gledajo dolgi beli prameni. Obleka prekriva telo kot velik mrtvaški prt in ne dopušča pogleda na noben del telesa, razen na ozki in blede obraz. Če ne bi bilo mršave roke, ki je spominjala na palico, na katero je nekdo obesil cunje, roke, ki jo je stavec držal privzdignjeno, da bi vsa svetloba iz njegove svetilke padla na mladeniča, bi se zdelo, kot da ta obraz visi v zraku. Siva, v konico prirezana bradica je zakrivala brado tega nenavadnega bitja, da je bilo videti kot kakšen Jud, pripravljen pozirati umetnikom, kadar bi si ti zaželeli upodobiti Mojzesa. Ustnice tega moža so bile tako brezbarvne, tako tanke, da je moral človek posebej pozorno pogledati,

če je sploh hotel opaziti obris ust na njegovem bledem obrazu. S širokim zgubanim čelom, prstenimi in usahlimi lici in neizprosno strogostjo malih zelenih oči, okrog katerih ni bilo ne trepalnic ne obrvi, je bil zlahka videti, kot bi prišel naravnost s slike *Mož z zlato tehtnico* Gerrita Douja. Inkvizitorska prefinjenost, ki so jo izdajale prepletenost njegovih gub in krožne brazde na njegovih sencih, je razodevala, da pozna vse najgloblje skrivnosti življenja. Tega moža, ki je bil videti, kot da lahko razbere vse misli, skrite globoko v najprevidnejših srcih, ni bilo mogoče prinesiti naokrog. Njegov hladni obraz je odražal navade in znanje vseh ljudstev sveta, podobno kot so se izdelki z vsega sveta kopičili na njegovih prašnih policah; iz njegovega izraza bi lahko razbrali bistroidno umirjenost boga, ki vidi vse, ali pa ošabno moč človeka, ki je videl že vse.

Slikar bi lahko tej podobi z dvema zamahoma s čopičem malce spremenil izraz in jo preobrazil v lepo sliko božjega očeta ali pa v posmehljivo obličje Mefista, kajti moževo čelo je odražalo izjemno mogočnost, medtem ko je z njegovih ust odsevalo odurno zasmevanje. Ta mož, ki je z neznansko močjo združeval v sebi vso človeško bridkost, je najbrž s tem ubil tudi vso tuzemsko radost. Skorajšnji mrtvec je vztrepetal, ko je zaslutil, da ta stari duh živi v nenavadnem svetu, kjer je sam, brez veselja, saj nima več iluzij, in brez bolečine, saj ne pozna več užitka. Starec je nepremično stal, neuklonljiv kot zvezda sredi oblaka svetlobe, njegove zelene oči, polne nekakšne zlobne umirjenosti, pa so se zdele, kot da osvetljujejo duhovni svet, kot je njegova svetilka razsvetljevala to skrivnostno pisarno. Takšna je bila nenavadna pojava, ki je presenetila mladeniča v trenutku, ko je odprl oči, potem ko so ga misli na smrt in fantazijske slike zazibale v polsen. Če je bil kot omamljen, če se je za trenutek pustil premagati lahkovernosti, značilni za otroke, ki poslušajo pripovedke svojih varušek, je treba to napako pripisati tančici, ki jo je razglabljanje razgrnilo čez njegovo življenje

in razumsko dojetje, razrvanosti njegovih vzdraženih živcev in burni drami, katere dogajanje mu je prikazovalo strašne užitke, kakršne ponuja kanček opija. Ta privid se je dogajal v Parizu, na Voltairovem nabrežju, v devetnajstem stoletju, v času in na kraju, kjer magija ne bi smela biti mogoča. Mladenič je živel zraven hiše, v kateri je izdihnil bog francoske nejevernosti, bil je učenec Gay-Lussaca in Aragoja ter je preziral goljufije oblastnežev, zato je nedvomno podlegel neizpodbitno prestižnim pesniškim čarom, ki se jim pogosto vdajamo, kot bi s tem želeli pobegniti brezupnim resnicam, kot bi s tem preizkušali božjo moč. Trepetal je torej pred to svetlobo in pred tem starcem, tresla pa ga je nerazložljiva slutnja neke neznanne moči; toda ta občutek je bil enak tistemu, ki smo ga pred Napoleonom ali kakšnim drugim genialnim slavnim možem občutili vsi.

»Si gospod želi ogledati Rafaelovega Jezusa?« ga je vljudno vprašal starec s svetlo zvenečim odsekanim glasom, v katerem je bilo nekaj kovinskega.

Svetilko je postavil na polomljen steber, tako da je vsa svetloba padala na rjavo skrinjo.

Ob omembi z vero povezanih imen, Jezusa in Rafaela, je mladeniču ušla radovedna kretnja, ki jo je trgovec nedvomno pričakoval, zato je pritisnil na vzmet. Nenadoma je mahagonijev pokrov zdrsnil v utor in se neslišno spustil dol, pod njim pa se je mladeničevemu občudovanju ponujala slika. Ob pogledu na to nesmrtno stvaritev je pozabil na blodnje iz prodajalne in kaprice svojega dremeža, znova je postal človek in prepoznal v starcu bitje iz mesa in kosti, še kako živo in nikakor ne namišljeno, ter znova zaživel v resničnem svetu. Nežna zaskrbljenost in mila spokojnost božjega obraza sta nanj takoj naredili vtis. Nedoločni vonj po nebesih je ublažil peklenke muke, ki so mu žgale kostni mozeg. Zdelo se je, da odrešenikova glava vznika iz temine črnega ozadja; žarki so se mu živahno svetlikali v obstretu, ki mu je obdajal lase, da se je zdelo, kot da svetloba

izhaja iz njih; na čelu in licih je sleherna poteza izražala zgovorno prepričanost; živo rdeče ustnice so oblikovale besedo življenja, da je opazovalec iskal njen sveti odmev v zraku, v tišini prosil za njene čudovite prisposodbe, jo iskal v prihodnosti in srečeval v naukih preteklosti. Mirna preprostost teh občudovanja vrednih oči, h katerim so se zatekale nemirne duše, je podajala evangelijske nauke; skratka, vsa veroizpoved je bila v tem sladkem in čudovitem nasmehu, ki je na videz izražal zapoved, v katero je strnjena: »Ljubite se med seboj!« Ta slika je navdihovala molitev, zahtevala odpuščanje, dušila sebičnost in razkrivala vse speče kreposti. Rafaelovo delo, primerljivo z očaranostjo, kakršno lahko vzbudi glasba, je človeka zapeljalo z mogočnim čarom spominov, in njegovo zmagoslavje je bilo tako popolno, da je v celoti zasenčilo slikarja. Razkošna osvetlitev je še poudarila to čudo; od časa do časa se je zazdelo, kot da se glava v daljavi dviga nad oblaki.

»To sliko sem plačal z zlatom,« je hladno rekel trgovec.

»Eh, prav, bo pač treba umreti,« je vzkliknil mladec, ki se je prebudil iz sanjarij, v katerih ga je brezumno sklepanje privedlo še do zadnjega upanja, ki se ga je držal, preden ga je poslednja misel znova napeljala na mračno usodo.

»Joj, joj! Torej sem imel prav, da ti nisem zaupal,« je odgovoril starec in zagrabil neznanega mladeniča za roke ter mu zapestja z eno roko stisnil v primež.

Mladec se je žalostno nasmehnil tej zmoti in blago dejal: »Hej, gospod, nič se ne bojte, saj gre za moje življenje, ne za vaše. Zakaj ne bi priznal nedolžne prevare,« je nadaljeval, potem ko je pogledal zaskrbljenega starca. »Medtem ko čakam na noč, da bi se lahko utopil, ne da bi povzročil škandal, sem si prišel ogledat vaše dragocenosti. Le kdo ne bi odpustil tega zadnjega užitka možu, ki obožuje znanost in poezijo?«

Sumničavi trgovec je s prekanjenim pogledom premeril zamorjeni obraz lažnega kupca in prisluhnil njegovi zgodbi. Kmalu ga je potolažil ton njegovega žalostnega glasu, ali pa je morda v njegovih brezbarvnih obraznih potezah, ob katerih so se zdrznili tudi igralci, razbral zlo usodo, zato je popustil prijem; toda zaradi kančka sumničavosti, ki je kazal na vsaj stoletne izkušnje, je roke brezbrizno iztegnil proti kredenci, kot bi se hotel nasloniti nanjo, vzel v roke pero in rekel: »Ste morda že kakšna tri leta pomožni delavec v zakladnici in še niste prejeli nobene nagrade?«

Mladenič se je nehote nasmehnil in odkimal.

»Vam je oče prevečkrat očital, da ste prišli na svet, ali pa ste morda ostali brez časti?«

»Če bi hotel ostati brez časti, bi živel.«

»So vas izžvižgali v gledališču ali pa morate morda pisati drugorazredne popevke, da bi plačali pogreb svoje ljubice? Morda pa hlepitate po zlatu? Si želite uničiti sovražnika? No, le kakšna zabloda vas žene v smrt?«

»Ne iščite razloga za mojo smrt v prostaških vzgibih, ki privedejo do večine samomorov. Da vam prihranim razkrivanje vsega nezasišanega trpljenja, ki ga je težko izraziti v človeškem jeziku, vam bom rekel samo, da sem v najgloblji, najbolj sramotni, najbolj v oči bijoči bedi, kar jih je. In,« je dodal z glasom, v katerem je prvinski ponos zanikal prejšnje besede, »nočem prositi ne za pomoč ne za tolažbo.«

»Joj! Joj!« Ta dva zloga, ki ju je starec izustil namesto odgovora, sta bila podobna zvoku raglje. Nato je nadaljeval takole: »Ne da bi vas silil, da me moledujete, ne da bi vas ob tem zalivala rdečica, ne da bi vam dal en sam francoski, levantski, sicilijanski ali nemški novčič, antični sesterec ali obol ali pa novejši piaster, ne da bi vam podaril karkoli zlatega, srebrnega, kovanega, papirnatega ali nati-

snjenega, želim poskrbeti, da boste postali bogatejši, mogočnejši in bolj spoštovani, kot je lahko sam kralj.«

Mladenič si je mislil, da se je starcu poslabšalo na otročje, in je še naprej otrplo stal, ne da bi si mu upal odgovoriti.

»Obrnite se,« je rekel trgovec in nenadoma vzel svetilko ter posvetil na steno nasproti portreta, »in si oglejte to ČAROBNO KOŽO,« je dodal.

Mladi mož se je hitro obrnil in se nad naslonjalom stola, na katerem je sedel, presenečeno zazrl v kos na steno obešene kože, ki ni bila nič večja od lisičje; toda ta koža je, sprva iz nepojasnjena razloga, v globoko temačnost, ki je vladala v prodajalni, pošiljala tako žareče žarke, da bi lahko rekli, da gre za nekakšen majhen komet. Mladeč je nezaupljivo stopil do tega tako imenovanega talismana, ki naj bi ga ščitil pred nesrečo, in se mu sam pri sebi posmešnil. Toda ker je bil povsem upravičeno radoveden, se je sklonil naprej, da bi si kožo ogledal z vseh strani, in kmalu našel naravni vzrok za to posebno bleščanje: črne pičice na koži so bile tako skrbno zloščene, da so se bronasto bleščale, nepravilnosti so bile tako čiste in gladke, da je bila ta orientalska koža podobna brušenemu granatu, katerega majcene ploskve živahno odbijajo svetlobo. Starcu je matematično dokazal ta pojav, a je dobil v odgovor le zloben nasmešek. Ta večvrednostni nasmešek je mlademu učenjaku dal vedeti, da je bil ravnokar žrtev nekakšne sleparije. Ker ni hotel odnesti še ene uganke s seboj v grob, je hitro obrnil kožo okrog, podobno kot otrok, ki se mu mudi spoznati skrivnosti nove igračke.

»Aha, aha!« je vzkliknil. »Tu je žig, ki ga na Vzhodu imenujejo Salomonov pečat.«

»Torej poznate to zadevo?« ga je vprašal trgovec, ki je dvakrat ali trikrat pihnil skozi nos, s čimer je izrazil veliko več, kot bi lahko s katerimikoli še tako odločnimi besedami.

»Ali na svetu sploh živi tako preprost človek, da bi verjel tej prevari?« je vzkliknil mladi mož, ki ga je zbodel trgovčev nemi smeh, poln grenkega posmeha. »Ali ne veste,« je dodal, »da to znamenje predstavlja neverjetno moč zaradi vzhodnjaškega praznoverja, ki mu je pripisalo mističnost in lažne pozitivne lastnosti? Mislim, da bi bil prav tako neumen, če bi nasedel temu, kot če bi verjel v sfinge in grifone, katerih obstoj na neki način dopušča celo znanost.«

»Ker ste orientalist,« ga je prekinil starec, »morda lahko preberete ta izrek.«

Svetilko je prinesel bliže talismanu, ki ga je mladenič obrnil okrog, in mu pokazal črke, vdlane v tkivo te neverjetne kože, ki so bile videti, kot bi jih ustvarila sama žival, ki ji je koža nekoč pripadala.

»Priznam,« je vzkliknil neznanec, »da ne morem uganiti, kakšen postopek so uporabili, da so te črke vdleli tako globoko v onagrovo kožo.«

In že se je živahno obrnil proti mizam z zanimivostmi, nekaj išoč s pogledom.

»Kaj potrebujete?« ga je vprašal starec.

»Orodje, s katerim bi malo načel kožo, da bi videl, ali so črke vtisnjene ali vrezane.«

Starec je mladeniču podal svoje pero in ta ga je zagrabil in skušal načeti kožo na mestu, kjer so bile zapisane besede; toda ko je privzdignil tanek sloj usnja, so se prikazale črke, ki so bile še vedno popolnoma jasne in skladne s tistimi, ki so bile vdlane na površju, da je za trenutek pomislil, da ni odstranil niti ene plasti.

»Vzhodnjaška obrt pozna resnično posebne skrivnosti,« je rekel, ko si je nekoliko zaskrbljeno ogledoval orientalski izrek.

»Tako je,« je odgovoril starec, »bolje se je spravlјati na ljudi kakor na boga!«

Skrivnostne besede so bile postavljene takole:

لو ملكتنى ملكت الكَلّ
و لكن عمرك ملكى
واراد الله هكذا
اطلب وستنال مطالبك
و لكن قس مطالبك على عمرك
وهى هاهنا
فبكل مر امك استسنزل ايامك
أتريد فى
الله مجيبك
آمين

Kar pomeni:

ČE SI ME LASTIŠ, SI BOŠ LASTIL VSE. TODA TO
TVOJE ŽIVLJENJE BO PRIPADALO MENI. BOG
JE TAKO HOTEL. ZAŽELI SI, IN TVOJE ŽELJE
BODO IZPOLNJENE. TODA USKLADI
ŽELJE S SVOJIM ŽIVLJENJEM.
TUKAJ JE. OB VSAKI ŽELJI
SE BOM SKRČILA TAKO
KOT TVOJI DNEVI.
ME HOČEŠ?
VZEMI. BOG
NAJ TI DA.
NAJ BO!

»Ah! Vi pa brez težav berete sanskrt,« je rekel starec. »Ste morda potovali po Perziji ali Bengaliji?«

»Ne, gospod,« je odgovoril mladi mož, ki je radovedno otipaval to pomenov polno kožo, ki ni bila ravno prožna in je bolj spominjala na kovinsko ploščo.